

“ผีปอบ” ภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องผีในชาติพันธุ์ไทลื้อ และชาติพันธุ์ไทยอีสาน

“Ogre” Reflection of Belief about Ghosts in Thai Lue Ethnic and Isan Ethnic

วีระชาติ ดวงมาลา^{1*}/ กนกพร นุ่มทอง²

Veerachat Duangmala/ Kanokporn Numtong

¹สาขาวิชาภาษาจีน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

Chinese Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Sisaket Rajabhat University

²ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Department of Eastern Languages, Faculty of Humanities, Kasetsart University

*Corresponding Author

ได้รับบทความ : 27 มิถุนายน 2566

ปรับปรุงแก้ไข : 7 มิถุนายน 2567

ตอบรับตีพิมพ์ : 11 มิถุนายน 2567

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องผีปอบในชาติพันธุ์ไทลื้อและชาติพันธุ์ไทยอีสาน โดยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผีปอบในประเทศไทยและประเทศจีน โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ประเด็น คือ ความเชื่อเรื่องการทำเนตของผีปอบในชาติพันธุ์ไทลื้อและชาติพันธุ์ไทยอีสาน กระบวนการทำให้เป็นปอบและการขับไล่ผีปอบในชาติพันธุ์ไทลื้อและไทยอีสาน และการตีความที่เปลี่ยนไปของความเชื่อเรื่องผีปอบในปัจจุบัน

ผลการศึกษาพบว่า 1. ความเชื่อเรื่องการกำเนิดของผีปอบ แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ประเด็น คือ 1) ประเด็นตำนานการกำเนิดผีปอบ 2) ประเด็นกระบวนการกลายเป็นผีปอบ 3) ประเด็นการรับรู้ถึงการมีอยู่ของผีปอบ 2. กระบวนการทำให้เป็นปอบและการขับไล่ แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น คือ 1) การตีตราให้กลายเป็นปอบ 2) พิธีกรรมในการยืนยันตัวตนและการขับไล่ผีปอบ 3) การลงโทษทางสังคม 3. การตีความที่เปลี่ยนไปของความเชื่อเรื่องผีปอบในปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 2 ปัจจัย คือ 1) การประกอบสร้างความหมายที่เปลี่ยนไปของความเชื่อเรื่องผีปอบผ่านภาพยนตร์ โดยการทำให้กลายเป็นเรื่องตลก ง่าย 2) การตีความผีปอบที่เปลี่ยนไปผ่านโรค

คำสำคัญ : ความเชื่อ, ผีปอบ, ภาพสะท้อน, ชาตินพันธุ์ไทยอีสาน

Abstract

This study aims to compare reflections on ogres in Thai Lue ethnic and Isan ethnic by studying documents and research related to ghosts in Thailand and China. The study is divided into 3 points, including belief about the origin of Ogres in Thai Lue ethnic and Isan ethnic, the process of becoming an Ogre and driving them out Ogres in Thai Lue ethnic and Isan ethnic, and the interpretation of changes in beliefs about Ogres in modern society.

The result of the study found that the belief about the origin of Ogres can be divided into three categories as follows: 1) the history of Ogre, 2) the process of becoming an Ogre, and 3) the cognition of being an Ogre. Furthermore, the process of becoming an Ogre follows 3 distinct stages: Firstly, a person is identified as an Ogre, then a ritual is performed to confirm

and banish the Ogre. Finally, the person receives punishment from the society. Two factors were found to contribute to the changing beliefs about Ogres in contemporary society. The utilization of humorous or fantastical films has significantly changed the beliefs about Ogres. Also, diseases have contributed to the change of ancient beliefs about Ogres in modern society.

Keywords: Belief, Ogre, Reflection, Thai Lue Ethnic Xishuangbanna, Isan Ethnic

บทนำ

หากกล่าวถึงผีที่มีความร้ายในสังคมอีสาน ทุกคนในสังคมไทยคงจะรู้จักกันดี ในนาม “ผีปอบ” เนื่องจากเป็นผีที่มีการเล่าสืบต่อกันมาจากรบรรพบุรุษ และมีการแปลความหมายในรูปแบบต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากการนำเสนอภาพลักษณ์ของผีปอบในสื่อต่าง ๆ เช่น รายการโทรทัศน์ ภาพยนตร์ สื่อสิ่งพิมพ์ เป็นต้น ทำให้คนทั่วไปเห็นภาพและตีความหมายของผีปอบว่าเป็นสิ่งไม่ดี น่ารังเกียจ น่ากลัวและเป็นตัวนำความโชคร้ายมาให้ นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีความเชื่อว่าผีปอบเป็นผีที่มีตัวตนอยู่จริง มีฤทธิ์เดชสามารถสิงสู่ในร่างกายของคนธรรมดาหรือสัตว์ และทำร้ายผู้คนและสัตว์ด้วยการกินตับ ไต ไข่ พุง รวมไปถึงการสิงร่างผู้คนและสัตว์เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการทำร้ายสิ่งอื่น ๆ ด้วยเหตุนี้ เมื่อสังคมทราบว่าผู้ใดเป็นปอบ หรือเป็นเจ้าของปอบ จะถูกกระแสดต่อต้านของคนในทางสังคม โดยการกีดกัน ผลักดัน ขับไล้ให้ออกไปจากสังคมนั้น ๆ และถูกจัดเป็นสังขารร้ายของคนในสังคม เพื่อรักษาซึ่งความปลอดภัยในทรัพย์สิน บุคคล ครัวเรือน และดำรงไว้ซึ่งความสงบเรียบร้อยของสังคม (กมลธ โพธิณิษฐ, 2555)

เมื่อพิจารณาภาพลักษณ์และความหมายของผีปอบในสังคมอีสานข้างต้น จะเห็นได้ว่า มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับ “ผีผากุ่ย” (琵琶鬼) หรือ “ผีปัว” (披拨) ในชาติพันธุ์ไทลื้อในเขตปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองปันนา ซึ่งตั้งอยู่ทางใต้สุด

ของมณฑลยูนนานของสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยผู้คนในชาติพันธุ์ไทลื้อ เชื่อว่า “ผีผากู่” เป็นผีร้าย มีความสามารถในการเข้าสิงร่างคน และบุคคลที่ถูกสิงร่างจะกลายเป็นผีชนิดนี้ไป เมื่อพบว่ามีคนเป็นผีผากู่ในชุมชน ผู้คนในชุมชนจะเชิญหมอผีมาเพื่อทำพิธี ขับไล่ให้พ้นจากชุมชน แต่ภายหลังมีกฎหมายห้ามมีการขับไล่ “ผีผากู่” รวมถึงการสร้างภาพยนตร์เรื่อง “หมัวหย่าไต” (摩雅傣) เพื่อสร้างความเข้าใจใหม่ ๆ ให้กับผู้คนในสังคม ดังนั้นความเชื่อเรื่อง “ผีผากู่” จึงค่อย ๆ จางหายไป (Zhao Wei, 2008)

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่าชาติพันธุ์ไทลื้อในสิบสองปันนาและชาติพันธุ์ไทยอีสานมีความเชื่อเรื่อง “ผีปอบ” และ “ผีผากู่” ที่คล้ายคลึงกัน ทั้งในด้านการกำเนิดของผีปอบ การสร้างความหวาดกลัว กระบวนการตีตรา เป็นต้น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าทั้งสองชาติพันธุ์ในอดีตมีรากวัฒนธรรมเดียวกัน ดังนั้น งานวิจัยนี้ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาข้อมูลความเชื่อ ภาพสะท้อนความเชื่อ การกำเนิดของผีปอบ การรับรู้ถึงการมีอยู่ การสร้างความหวาดกลัว กระบวนการตีตรา กระบวนการลบล้างความเชื่อเดิม และเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างและความสัมพันธ์กันที่ปรากฏในความเชื่อเรื่องผีปอบของชาติพันธุ์ไทลื้อในสิบสองปันนาและชาติพันธุ์ไทยอีสาน

ผลการศึกษา

จากการศึกษาภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องผีปอบในชาติพันธุ์ไทลื้อและชาติพันธุ์ไทยอีสาน ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 3 ประเด็น คือ ประเด็นความเชื่อเรื่องการกำเนิดของผีปอบในชาติพันธุ์ไทลื้อและชาติพันธุ์ไทยอีสาน ประเด็นกระบวนการตีตราและการกีดกันทางสังคมในชาติพันธุ์ไทลื้อและชาติพันธุ์ไทยอีสาน และประเด็นความเชื่อเรื่องผีปอบที่เปลี่ยนแปลงไปในชาติพันธุ์ไทลื้อและชาติพันธุ์ไทยอีสาน ดังนี้

ความเชื่อเรื่องการกำเนิดของผีปอบในชาติพันธุ์ไทลื้อและชาติพันธุ์ไทยอีสาน

ในการศึกษาความเชื่อเรื่องการกำเนิดของผีปอบในชาติพันธุ์ไทลื้อและชาติพันธุ์ไทยอีสานจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากการศึกษา พบว่า ความเชื่อเรื่องผีปอบในชาติพันธุ์ไทลื้อและชาติพันธุ์ไทยอีสานมีความแตกต่างกันเพียงตำนานการเกิดผีปอบเนื่องจากไม่พบตำนานหรือเรื่องเล่าต้นกำเนิดผีปอบในชาติพันธุ์ไทยอีสาน แต่พบประวัติตำนาน เรื่องเล่าของผีปอบของชาติพันธุ์ไทลื้อที่ปรากฏในงานวิจัยของ Ya Wenbian และ Yan Wenle อ้างอิงใน Zhao Wei (2008: 8-10) กล่าวถึงประวัติ ตำนาน เรื่องเล่าของผีปอบของชาติพันธุ์ไทลื้อโดยสรุปได้ว่า

...กษัตริย์แห่งเมืองเหมิงปาลาน่าลี (勐巴拉纳西) มีพระโอรสอยู่สองพระองค์ พระโอรสพระองค์โตมีพระนามว่า จวินเป่า (军宝) และพระโอรสพระองค์เล็กมีพระนามว่า จวินเซียง (军香) เมื่อพระบิดามีความประสงค์ให้พระโอรสทั้งสองพระองค์มีสรรพวิชาความรู้เก่งกาจในทุกด้าน จึงส่งทั้งสองพระองค์ไปศึกษาวิชาความรู้ที่สำนักลือชื่อเป็นระยะเวลาสามปี เมื่อครบสามปีหากพระโอรสพระองค์ใดมีความรู้ความสามารถมากที่สุด จะเป็นผู้มีสิทธิ์ในการสืบพระราชบัลลังก์ต่อจากพระบิดา

สามปีต่อมา เมื่อพระโอรสทั้งสองพระองค์ได้ร่ำเรียนสรรพวิชาสรรพความรู้ต่าง ๆ จนสำเร็จ จึงกราบลาเพื่อเดินทางกลับไปยังบ้านเมืองของตน ในระหว่างที่เดินทางกลับบ้านเมืองทั้งสองพระองค์ได้พบกับร่างของกวางตัวหนึ่งที่นอนตายอยู่ในป่า จวินเป่าจึงได้กล่าวกับจวินเซียงว่า เราลองใช้วิชาที่ร่ำเรียนมาถอดร่างเปลี่ยนดวงจิตของเราเข้าไปอยู่ในร่างของกวางตัวนั้น ใ้มันได้ฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีกครั้งดีไหม จวินเซียงตอบตกลงทันที จวินเป่าจึงขอตดสอบวิชาก่อน โดยก่อนจะถอดร่างได้กล่าวกับจวินเซียงว่า หากผีถอดดวงจิตเข้าไปในตัวของกวางตัวนั้น หากกวางตัวนั้นฟื้นคืนชีพพร้อมจะวิ่งหนี เจ้าจงเรียกผีดัง ๆ มิเช่นนั้นผีต้องกลายเป็นเจ้ากวางตัวนั้นตลอดไป จวินเซียงรับปากกับพี่เมื่อจวินเป่าถอดร่างเป็นกวาง ทันใดนั้นกวางได้ฟื้นคืนชีพพร้อมจะวิ่งหนี จวินเซียงจึงพูดขึ้นมาดัง ๆ ว่า เสียดังที่หยุดก่อน เมื่อจวินเป่าได้ยินจึงกลับเข้าร่างของตนดังเดิม ต่อมาจวินเซียงจึงได้ถอดจิตของตนเข้าไปอยู่ร่างของนกกระเจิบตัวน้อยที่ได้ลั่นลมหายใจไปแล้ว

โดยก่อนเข้าไปในร่างของเจ้านกน้อย ได้กล่าวกับพี่ของตนว่า อย่าลืมตะโกนเรียกตนเมื่อเห็นเจ้านกน้อยตัวนี้ฟื้นคืนชีพขึ้นมา โดยคิดไม่ถึงว่าพี่ของตนจะมีจิตคิดทำร้ายต่อตนเพียงเพราะกลัวตนกลับเมืองไปพบเสด็จพ่อ และแย่งชิงบัลลังก์

หลังจากจวินเชียงเข้าสิงในร่างของนกกระजิบ จวินเป่าไม่เพียงไม่เรียกให้น้องชายของตนฟื้นคืนกลับร่างมนุษย์ แต่เดินทางกลับบ้านเมืองพร้อมบอกกับพระบิดาและชายาของจวินเชียงว่าเขาได้สิ้นชีวิตในป่าในระหว่างเดินทางกลับแล้ว หลังจากที่เสด็จพ่อและชายาทราบข่าวการสวรรคตของจวินเชียง และหายจากความโศกเศร้าได้ไม่นาน จวินเป่าก็ได้ครอบครองชายาของจวินเชียง และได้สืบบัลลังก์ต่อจากพระราชบิดา ต่อมาหลังจากที่จวินเชียงกลายเป็นนกกระจิบน้อย แต่ก็ลืมเรื่องราวในช่วงที่เป็นมนุษย์ทั้งหมด และใช้ชีวิตโฉบโฉบไปมาในป่า อยู่มาวันหนึ่งเมื่อนกกระจิบบินไปบินมาจนเหนื่อย ได้หยุดพักและก้มลงดื่มน้ำในแม่น้ำ ทันใดนั้นเองนกกระจิบก็ได้เห็นเงาตัวเองในน้ำ จึงได้สติขึ้นมาและเร่งบินไปตามหาเสด็จพ่อของตน แต่กับพบเพียงเรือนร่างของตนที่ถูกสับเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยที่เน่าเปื่อย เมื่อรู้ว่าตนไม่สามารถกลับกลายเป็นคนได้อีก จึงรู้สึกโศกเศร้าเสียใจ เพราะคิดถึงพระบิดาและชายาเป็นอันมาก จากนั้นจวินเชียงจึงพยายามบินกลับไปยังบ้านเมืองของตน

เมื่อเจ้านกกระจิบบินจนมาถึงเขตพระราชวัง ด้วยรู้ว่าตนเป็นเพียงนกไม่สามารถก้าวล้ำเข้าไปในพระตำหนักได้โดยตรง จึงทำได้เพียงส่งเสียงเรียกพระบิดาและชายาของตน โดยที่ตนเองก็คาดไม่ถึงว่าผู้ที่ได้ยินเสียงร้องกับเป็นพี่ชายผู้ที่ปลิดชีวิตตน และตอนนั้นเองจวินเชียงจึงตัดสินใจที่จะล้างแค้น ตกเย็นวันหนึ่งจวินเชียงได้เข้าสิงร่าง จวินเป่าและทำให้จวินเป่ากลายเป็นคนบ้า ด้วยพฤติกรรมเดี๋ยวหัวเราะ เดี่ยวร้องไห้ พุดจาเมวชั่วเดินระเห่ร่อนไปทั่วเมือง จากนั้นจวินเป่าได้วิ่งออกไปนอกพระราชวัง เข้าไปในวัดแห่งหนึ่ง และได้บอกกับพระเถรในวัดว่า “ข้าเป็นบอบ ขาดต้องการเลือดคน ต้องการกินไก่ดิบ หัวใจคนดิบ ๆ ขำกลัวไฟ ขำกลัวเขี้ยวหมาใน” จากนั้นก็จับไก่กิน ทำร้ายผู้คนจนชาวเมืองหวาดกลัวไปทั่ว เมื่อเรื่องผีบอบถึงหูของพระบิดา พระบิดาจึงตัดสินใจการสืบบัลลังก์ของจวินเป่า และเมื่อชาวเมืองเห็นพฤติกรรมที่เลวร้ายของจวินเป่าต่างก็รู้สึกเกลียด

ซังและหวาดกลัว พยายามขับไล่เขาออกจากเมือง รวมทั้งเอาข้าวหมามาในมาทิ่มแทงเอาไฟเผา ซึ่งทำให้จวินเป่ารู้สึกกลัวเป็นอย่างมาก จึงวิ่งหายเข้าไปในป่า หลังจากนั้นก็ไม่เคยมีใครพบเจอผีปอบจวินเป่าอีกเลย

จากข้อความข้างต้น ตำนานความเชื่อเรื่องผีปอบของชาติพันธุ์ไทลื้อมีการเล่าสืบทอดกันมานาน ซึ่งความคล้ายคลึงกันของความเชื่อเรื่องการกำเนิดของผีปอบคือทั้งสองชาติพันธุ์ต่างมีความเชื่อเรื่องผีปอบ แต่ไม่สามารถระบุเป็นที่แน่ชัดได้ว่า “ผีปอบ” มีมาตั้งแต่ยุคใด ดังนั้น ในการวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องผีปอบของทั้งสองชาติพันธุ์บทความนี้จะวิเคราะห์ในด้านกระบวนการกลายเป็นผีปอบ และการรับรู้ถึงการมีอยู่ของผีปอบ ดังนี้

กระบวนการกลายเป็นผีปอบ

การกำเนิดและการมีอยู่ของผีปอบในสองชาติพันธุ์มีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ สามารถแยกผีปอบออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ปอบเชื้อ ปอบเกิดใหม่ และปอบที่เกิดจากการกล่าหา ดังนี้

1) ผีปอบเชื้อ

ผีปอบเชื้อ หมายถึง ผีปอบที่เกิดจากการสืบทอดกันมาในวงศ์ตระกูลจากรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นหนึ่ง โดยความเชื่อเรื่องผีปอบเชื้อของทั้งสองชาติพันธุ์มีความเหมือนกัน ในด้านของการสืบทอดเชื้อผีปอบในวงศ์ตระกูล กล่าวคือ เมื่อพ่อแม่ปู่ย่าตายายหรือคนใดคนหนึ่งในตระกูลมีเชื้อของผีปอบ เมื่อตัวเองแก่ชราลงจำเป็นต้องส่งต่อเชื้อผีปอบที่เป็นดั่งมรดกให้กับลูกหลานต่อไป ดังเช่น

การถ่ายทอดทายาทผีปอบส่วนใหญ่จะถ่ายทอดให้กับลูกสาวคนโตหรือลูกสาวคนเดียวของตระกูล แต่มีบางคนกล่าวว่าขอแค่เป็นลูกในตระกูลก็จะได้รับการถ่ายทอดให้ แต่ในกรณีที่ตระกูลใดไม่มีลูก ก็ต้องหาตัวแทนโดยการมอบของล้ำค่าให้ หรือไม่ก็เอาของไปทิ้งไว้ข้างทาง หากใครเก็บได้ก็จะกลายเป็นผีปอบ (Zhao Wei, 2008: 21)

กชกร โพธิ์กล้า (2555: 79) ให้ความหมายของ “ปอบเชื้อ” ว่าเป็นปอบที่ถ่ายทอดสืบเนื่องต่อ ๆ กันมา เช่น พ่อหรือแม่เป็นผีปอบก็จะให้ลูกหลานรับมรดกเป็นปอบรุ่น

ต่อไป หากลูกหลานไม่ยอมรับ พ่อแม่ที่เป็นปอบก็จะไม่ตายเสียที แม้จะแก่ชราเพียงใด หรือเจ็บป่วยอาการหนักเพียงใด จนกระทั่งมีคนรับเป็นปอบถึงจะสิ้นใจ”

จากข้อความข้างต้น ความคล้ายคลึงกันของสองชาติพันธุ์ คือจะต้องถ่ายทอดให้กับคนในตระกูลตนเอง หากคนในตระกูลไม่มีใครรับหรือยอมเลี้ยงผีปอบต่อไป ผู้ที่เป็นปอบก็จะไม่สามารถตายได้ ซึ่งต้องหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้มีคนมารับเชื้อผีปอบนี้ไป เช่น การหาคนมารับเชื้อผีปอบนี้ไปโดยการให้ของล้ำค่าตอบแทน หรือเอาของที่เชื่อว่าเป็นเชื้อผีปอบไปซ่อน หรือทิ้งไว้ในที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นต้นไม้ใหญ่หรือที่ลับตาคน เพื่อรอให้มีคนมาหยิบและรับเชื้อผีปอบนั้นไป

นอกจากนี้ ในชาติพันธุ์ไทลื้อยังมีความเชื่อเรื่องการถ่ายทอดการเป็นผีปอบที่แตกต่างจากสังคมในชาติพันธุ์ไทยอีสาน ในลักษณะกีดกันทางสังคม กล่าวคือ ชาติพันธุ์ไทลื้อมีความเชื่อว่า หากผู้ใดไม่มีเชื้อสายเกี่ยวข้องกับตระกูลที่มีการสืบทอดการเป็นผีปอบ แต่มีความสนิทชิดเชื้อกับตระกูลผีปอบนั้นมากเกินไป อาจได้รับเชื้อผีปอบได้ ดังนั้น ลูกหลานที่เกิดในตระกูลที่มีเชื้อผีปอบก็มักจะโดนดูถูก เสมือนเป็นสัญลักษณ์แห่งความหวาดกลัวของคนในสังคมชาติพันธุ์ไทลื้อ

2) ปอบเกิดใหม่

ในชาติพันธุ์ไทลื้อไม่มีความเชื่อเรื่องผีปอบเกิดใหม่ แต่จะพบในความเชื่อของชาติพันธุ์ไทยอีสาน ซึ่งปอบเกิดใหม่ในชาติพันธุ์ไทยอีสาน หมายถึง บุคคลที่กลายเป็นผีปอบที่เกิดจากการเรียนคาถาอาคม การถือครองของคลัง ของศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ แต่ไม่สามารถทำตามข้อห้ามหรือข้อบังคับของครูบาอาจารย์ได้ หรือที่เรียกกันว่า “ผิดครู” ซึ่งเป็นเหตุให้คาถาอาคม พลังศักดิ์สิทธิ์ที่นับว่าเป็นของดีที่ตนถือครองไว้ได้เข้าตัว กลายเป็นสิ่งชั่วร้าย ทำร้ายตนเองและผู้อื่น

3) ปอบที่เกิดจากการกล่าวหา

ความเหมือนกันของสองชาติพันธุ์คือ ผีปอบที่เกิดจากถูกสร้างด้วยกระบวนการสร้างความเป็นอื่นจากสังคม ซึ่งมักเกิดขึ้นกับคนในสังคมที่มีความคิด พฤติกรรม การใช้ชีวิต รวมถึงรูปลักษณ์ภายนอก สถานะทางการเงิน เป็นต้น ที่มีความผิดแผกไปจากวิถี ครรลอง หรือประเพณีต่าง ๆ ของท้องถิ่น ทำให้เกิดกระแสพิพากษาจากสังคมผ่านการกล่าวหา ตีตราให้กลายเป็น “ผีปอบ” ซึ่งเสมือนเป็นสิ่งที่ชั่วร้ายที่อยู่ในสังคม

จากการศึกษาข้อมูลผู้ที่ถูกกล่าวหาให้เป็นผีปอบจากสังคม ในชาติพันธุ์ไทลื้อและชาติพันธุ์ไทยอีสานมีลักษณะ ดังนี้

1. เป็นคนที่มีความสามารถ สวยหล่อ รวย เป็นต้น จะเห็นได้ว่าสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นไม่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องการทำเนติผีปอบของทั้งสองวัฒนธรรม แต่อาจจะเกิดจากความอิจฉาของคนในสังคม นำมาสู่การไม่ยอมรับและทำให้เป็นอื่น
2. มีความสัมพันธ์ไม่ดีกับบุคคลอื่น ซึ่งความสัมพันธ์ไม่ดีอาจจะเกิดจากระยะทางของบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ห่างกัน เกิดการทะเลาะวิวาทกันอยู่บ่อยครั้ง หรือเกิดจากผลประโยชน์ระหว่างกัน ซึ่งความสัมพันธ์ไม่ดีที่เกิดจากสาเหตุที่กล่าวมานี้อาจจะถูกหาโอกาสเพื่อให้อีกฝ่ายเป็นผีปอบ
3. เกิดอาการเจ็บป่วยหรือเสียชีวิตหลังจากพบเจอหรือสัมผัสกัน ซึ่งอาจจะเกิดจากการบังเอิญพบเจอกัน มีการสัมผัสร่างกายกันเกิดขึ้น แต่หลังจากมีการพบเจอกันอีกฝ่ายมีอาการเจ็บป่วยหรือเสียชีวิต ทำให้ผู้คนในสังคมหรือชุมชนนั้นกล่าวหาว่าอีกฝ่ายเป็นผีปอบ
4. เกิดจากผู้มีอิทธิพล ป่อมด หมอผี หรือผู้ที่ผู้คนในท้องถิ่นให้ความนับถือ ซึ่งผู้ที่ถูกกล่าวหาไปขัดผลประโยชน์ของผู้มีอิทธิพล ทำให้ผู้มีอิทธิพลใช้ความเชื่อ ความศรัทธาของผู้คนในท้องถิ่นจำกัด กีดกัน และแบ่งแยกบุคคลนั้นออกจากสังคม หรืออาจจะทำให้บุคคลนั้นไม่มีที่ยืนในสังคม

การรับรู้ถึงการมีอยู่ของผีปอบ

สำหรับการรับรู้ถึงการมีอยู่ของผีในในสองวัฒนธรรมจะมีความคล้ายคลึงกัน เช่น ในวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทลื้อที่กล่าวถึงการมีอยู่ของผีไว้ ดังนี้

หากมีสัตว์ป่า เช่น เบ็ดป่า กวาง กวางแดงแตกตื่นเข้ามาในหมู่บ้าน ผู้คนจะคิดว่า จะมีเคราะห์ร้ายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน รวมไปถึงหากมีเหตุการณ์ที่ยากจะเกิดขึ้นได้เกิดขึ้น เช่น ควายเขาหัก หมูคลอดลูกตัวเดียว ไก่ตัวเมียขันกลางคืน งูเข้าบ้าน นกเขาลาย เข้าบ้าน เป็นต้น จะคิดว่าเป็นลางบอกเหตุร้าย คนในหมู่บ้านจะเรียไรเงิน ข้าวสาร เพื่อเซ่นไหว้บูชาเทพให้ช่วยปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายเหล่านี้ (Yunnan Provincial Institute of History, 1979)

ส่วนในวัฒนธรรมอีสานเมื่อรับรู้ถึงลางบอกเหตุร้ายเหล่านี้ จะมีการเชิญ หมอพรหมณ์มาทำพิธีสะเดาะเคราะห์ที่บ้าน รวมถึงการนิมนต์พระสงฆ์มาทำบุญที่บ้าน เพื่อปัดเป่าสิ่งอัปมงคล

สำหรับการรับรู้ถึงการมีอยู่ของผีปอบในชุมชนของทั้งสองชาติพันธุ์ สามารถแบ่งการรับรู้ออกเป็น 6 ประการ ดังนี้

1. ผันเห็นหรือเห็นสัตว์ป่าในชุมชน หากมีผู้เป็นหมอผีหรือผู้อาวุโสที่ผู้คนในชุมชนให้ความเลื่อมใสศรัทธาฝันถึงสัตว์ อันได้แก่ สุนัข ลิง เป็นต้น จากนั้นในหมู่บ้านมีเหตุการณ์แปลก ๆ เกิดขึ้น เช่น สัตว์เลี้ยงป่วยตาย คนในหมู่บ้านตาย จะเชื่อว่าเป็นการกระทำหรือพลังอำนาจของผีปอบ

2. มีสัตว์เลี้ยงล้มตายเป็นจำนวนมาก หากในหมู่บ้านมีสัตว์เลี้ยงล้มตาย ซึ่งเป็นการตายที่ผิดปกติไป กล่าวคือมีเปิดไถ่ตายยกเล้า ตายติดต่อกันหลายวัน ชาวบ้านจะเชื่อว่าเป็นสัญญาณเตือนว่าขณะนี้ในหมู่บ้านมีผีปอบเกิดอาศัยอยู่ และกำลังออกอาละวาดกัดกินสัตว์เลี้ยงของชาวบ้านเป็นอาหาร

3. ผู้คนในชุมชนเสียชีวิตติดต่อกันหลายคน แม้การเสียชีวิตจะเป็นเรื่องปกติของปุถุชน แต่ในสังคมอีสานหากมีผู้คนในชุมชนเกิดเหตุการณ์เจ็บป่วยล้มตายติดต่อกัน ซึ่งชาวบ้านจะเชื่อว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดจากการกระทำของปอบ

4. คนในชุมชนถูกผีปอบเข้าสิง เมื่อเกิดเหตุการณ์ผีเข้าสิง ชาวบ้านจะเชิญหมอผีหรือผู้เชี่ยวชาญด้านอาคมมาทำพิธีตรวจดูประเภทของผี หลังจากมีการทำพิธีที่เข้าสิงร่างจะถูกบังคับให้เอ่ยปากบอกชื่อของตนเองชื่ออะไร หรือเป็นผีของใคร เมื่อมีการยืนยันว่ามีปอบเข้าสิงร่างชาวบ้านก็จะเชื่อว่าในหมู่บ้านของตนมีคนเป็นปอบหรือมีปอบอาศัยอยู่แน่นอน

5. คนในชุมชนเจ็บป่วยเป็นจำนวนมากโดยไม่ทราบสาเหตุ เมื่อคนที่เจ็บป่วยไปรักษาตามแบบแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ยังไม่พบอาการป่วยหรือไม่หายจากอาการเจ็บป่วยอีกทั้งหากคนในหมู่บ้านเจ็บป่วยพร้อมกันโดยไม่ทราบสาเหตุ ยิ่งหากมีใครมีอาการผิดปกติไปจากปกติ เช่น มีอาการเข้าข่ายผีเข้า ยิ่งทำให้คนในหมู่บ้านเชื่อว่าการเจ็บป่วยเหล่านั้นเกิดจากการกระทำของผีปอบหรือผีอื่น ๆ

6. เห็นแสงไฟประหลาดในพื้นที่ชุมชน ในวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทยอีสานมีความเชื่อถึงแสงไฟประหลาดในยามค่ำคืน หากมีผู้คนในชุมชนพบเจอแสงไฟประหลาดในยามค่ำในสถานที่ต่าง ๆ เช่น ต้นไม้ กลางป่า บ้านเรือน เป็นต้น จะเชื่อว่าแสงไฟที่พบเห็นเป็นแสงไฟของผีปอบที่กำลังออกหากิน ซึ่งเมื่อผู้พบเห็นเห็นแสงไฟในสถานที่ใด หากรู้ว่าใครเป็นเจ้าของสถานที่แห่งนั้น ผู้นั้นอาจจะถูกเพ่งเล็งจากคนในชุมชนว่าเป็นผีปอบหรือเป็นเจ้าของผีปอบ

กระบวนการทำให้เป็นปอบและการขับไล่ในชาติพันธุ์ไทลื้อและไทยอีสาน

เมื่อรับรู้ถึงการมีอยู่ของผีปอบในชุมชน จากเหตุการณ์ผิดปกติต่าง ๆ รวมถึงมีการเพ่งเล็งไปยังผู้ที่มีความแตกต่างจากผู้คนในชุมชน ซึ่งความเหมือนกันของสองชาติพันธุ์คือมักจะหาวิธีการในรูปแบบต่าง ๆ มาสร้างความแน่นชด ก่อนที่จะกำหนดหรือยืนยันให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นผีปอบ โดยมีวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

การตีตราให้กลายเป็นผีปอบ

ในชาติพันธุ์ไทลื้อและชาติพันธุ์ไทยอีสาน หากมีการสงสัยหรือรับรู้ว่ามีใครเป็นปอบ ผู้คนในชุมชนจะแสดงปฏิกิริยาเชิงสัญลักษณ์ เสมือนเป็นการลงโทษผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็น

ฝึบด้วยวิธีการต่าง ๆ จากการศึษาพบว่า ทั้งสองชาตัพันธ์กลุ่มคนที่ถูกสงสัยและจะถูกตึตราให้เป็นฝึบเป็นกลุ่มคนแรกคือ กลุ่มคนหรือตระกูลที่คนในสังคมเชื่อว่ามีการเลี้ยฝึหรือฝึบตึตต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น และหากเป็นสังคมไทยอีสานบุคคลที่จะมีการตึตราองลงมาคือบุคคลที่ผู้คนในสังคมต่างทราบกันดีว่าบุคคลผู้นั้นมีการร่ำเรียนวิชาทางไสยศาสตร์ ซึ่งบุคคลผู้นั้นอาจจะมึพฤติกรรมที่ส่อให้เห็นถึงการทำตึครุ หรือการนำวิชาทางไสยศาสตร์ไปใช้ในทางไม่ถูกไม่ควร จนทำให้คนในสังคมเชื่อว่าเป็นฝึบ

เมื่อเปรียบเทียบกระบวนการตึตราบุคคลให้เป็นฝึบของทั้งสองชาตัพันธ์จะเห็นได้ว่ามึลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดกระบวนการตึตราของอมิขุ สดมพฤกษ์ (2558) สามารถสรุปกระบวนการตึตราออกเป็น 7 กระบวน ได้แก่ 1. สังคมลดความสัมพันธ์ลง 2. มึการจับตามอง 3. มึการกล่าวหาหรือกล่าวโทษ 4. ถูกสั่งคว่ำบาตร 5. ทำร้ายร่างกาย 6. ทำลายทรัพย์สิน 7. ขับไล่ออกไปจากสังคม

พิธีกรรมในการยืนยันตัวตนและการขับไล่ฝึบ

ในบันทึกวัฒนธรรมไทลื้อ กล่าวถึงพฤติกรรมและอาการของคนทีเชื่อว่าถูกฝึบเข้าสิง และมีการทำพิธีต่าง ๆ ในการขับไล่ กำจัดฝึบไว้ดังนี้

“ในประวัติศาสตร์ไทลื้อในสิบสองปันนา หากมีผู้ทีเป็นไข้สูง โดยทีในช่วงระยะเวลาทีเป็นไข้มีพฤติกรรมทีแปลกประหลาด เช่น มีเพละกำลังมากขึ้น โดยคนอื่นไม่สามารถทีควบคุมได้ จะเชื่อว่าเป็นการกระทำของฝึบ หากไม่กำจัดฝึบบอกออกไปผู้คนในหมู่บ้านจะต้องตึตเชื่อฝึบไปด้วย และทำให้หมู่บ้านไม่สงบ เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงไม่ให้โรคชนี้นี้แพร่กระจายไปสู่คนในครอบครัว ต้องเชิญให้หมอผีมาทำพิธี เพื่อบีบบังคับให้ฝึบทีอยู่ในตัวของผู้งบป่วยพูดชื่อของตัวเองออกมา เมื่อผู้งบป่วยพูดชื่อออกมาโดยไม่รู้ตัว เจ้าของชื่อนั้นก็จะกลายเป็นชื่อของผู้งบฝึบ ซึ่งคนทีเป็นฝึบต้องถูกไล่ออกจากหมู่บ้าน อีกทั้งต้องถูกเผาบ้านทิ้งทันที ซึ่งบางหมู่บ้านอาจเผาตัวฝึบไปด้วย ในอดีตมีบางหมู่บ้านใช้แห่หาลาครอบตัวผู้งบป่วยทียังไม่ได้สติเอาไว้ รองจนกว่าจะพูดชื่อของฝึบบอกออกมา ซึ่งการลงโทษผู้งที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นฝึบ หากเป็นการลงโทษที

บาทที่สุดคือการไล่ออกจากหมู่บ้าน ส่วนการลงโทษที่หนักที่สุดคือการถูกเขียนตีด้วยแส้จนตาย”

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในอดีตชาติพันธุ์ไทลื้อจะมีความเชื่อเรื่องการกำจัดผีของหมอผี ด้วยวิธีการพิสูจน์ความเป็นผีปอบเหมือนกันกับชาติพันธุ์ไทยอีสาน จะเห็นได้จากการพยายามทำพิธีของหมอผี โดยการใช้ไม้เขียนตีหรือใช้วิธีการหว่านแหลงอาคมครอบตัวผู้ป่วยเพื่อไม่ให้ผีปอบออกไปจากตัวผู้ป่วย จากนั้นหมอผีจะทำการซักถามจนกว่าผู้ป่วยจะเอ่ยชื่อผีปอบหรือเจ้าของผีปอบออกมา

ความแตกต่างกันของสองชาติพันธุ์ คือ ในชาติพันธุ์อีสานจะมีพิธีกรรมในการยืนยันตัวของผีปอบ การค้นหาผีปอบโดยใช้วิธีการเชิงซ้อน นิยมใช้เสียงทายเหตุการณ์ที่มนุษย์ไม่สามารถทราบได้ เช่น เสียงทายหาสิ่งของที่หายไป ทำนายเกี่ยวกับการทำมาหากิน รวมถึงเสียงทายหาผี วิญญาณ หรือสิ่งชั่วร้ายที่เป็นส่วนในการรบกวนความสงบสุขของผู้คนในสังคม

การลงโทษทางสังคม

หลังจากมีการเชิญให้หมอผีมาทำพิธีเพื่อยืนยันตัวตนของผู้เป็นผีปอบหรือเจ้าของผีปอบ เสมือนเป็นการชี้เป้าให้กับคนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนเกิดการเพ่งเล็ง ตีตราตามกระบวนการตีตรา และทำให้ตัวบุคคลที่ถูกตีตรากลายเป็นผีปอบ หากการตีตราและการลงโทษทางสังคมไม่รุนแรงมาก ผู้ที่ถูกตีตราอาจจะถูกผู้คนที่อยู่ในสังคมกระแสหลักลงโทษด้วยการแสดงออกทางพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปเท่านั้น เช่น ถูกตัดสินให้จากผลประโยชน์ทางสังคม แสดงอาการเหี้ยมหยาม คำทอ รังเกียจ ไม่พบปะพูดคุยด้วย

แต่จากการศึกษาการลงโทษทางสังคมในอดีตยังพบร่องรอยของความรุนแรงซึ่งทั้งสองสังคมมีความเหมือนกันคือ หลังจากທີ່สังคมยึดเอาชุดความจริงที่ถูกต้องที่สุดเพียงชุดเดียวจากการชี้เป้าของหมอผี และในขณะเดียวกันสังคมก็จะผลึกความเป็นต่างให้กับผู้ที่ถูกตีตราว่าเป็นผีปอบ โดยใช้การลงโทษที่รุนแรงจากสังคมโดยการกำจัด กีดกัน ทำให้ไม่มีที่ยืนในสังคม และสุดท้ายก็ต้องถูกเบียดให้ออกไปจากสังคม นอกจากนี้

ความรุนแรงที่สุดเห็นได้จากบันทึกของชาติพันธุ์ไทลื้อในอดีตคือ การเขียนตีผู้ที่ถูกตีตราว่าเป็นผู้ปอบจนถึงแก่ความตาย

ส่วนร่องรอยการลงโทษทางสังคมจากอดีตที่สามารถมองเห็นและจับต้องในปัจจุบัน เป็นเหมือนสถานที่บันทึกความเชื่อในเรื่องผีปอบของสองชาติพันธุ์ ถูกเรียกขานกันในนาม “หมู่บ้านผีปอบ” ได้แก่ หมู่บ้านม้งก๊วย (曼桂寨) ตั้งอยู่ในเขตปกครองตนเองชาติพันธุ์ไทลื้อในสิบสองปันนา (Liu Fang, 2013) และบ้านนาสาวนาน อำเภอพรมณานิคม จังหวัดสกลนคร (สมชาย นิลาอาธิ, 2555) ทั้งสองหมู่บ้านมีจุดที่เหมือนกันคือ ต่างเป็นหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นมาใหม่ จากผู้คนที่ถูกตีตราว่าเป็นผีปอบที่ค่อย ๆ หายย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ด้วยกันจนกลายเป็นหมู่บ้านใหญ่ จากนั้นมีการสร้างวัดขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในชุมชน นอกจากนี้ ด้วยทุกคนที่ย้ายเข้ามาถูกสังคมเดิมปับบังคับขับไล่ให้ออกมา ดังนั้นการมาอยู่ร่วมกันในหมู่บ้านใหม่จำเป็นต้องสร้างกฎเกณฑ์ที่ใช้ปฏิบัติร่วมกัน เช่น หากผู้ใดมีความประสงค์จะย้ายมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่หมู่บ้านนาสาวนาน จะต้องมีการซักถามสอบประวัติจากกลุ่มผู้นำชุมชนก่อน ซึ่งต้องเปิดเผยความจริงทุกอย่างให้กับผู้นำชุมชนฟัง เช่น เพราะเหตุใดจึงถูกบังคับให้ออกจากหมู่บ้านเดิม มีเครื่องรางของขลังอะไร เรียนมนต์คาถา วิชาอาคมด้านไหนมา เป็นต้น เมื่อเปิดเผยความจริงทั้งหมดกับผู้นำชุมชน ต้องนำเครื่องรางของขลังทั้งหมดมอบให้กับผู้นำชุมชนไปทำพิธีชำระทิ้ง รวมทั้งทั้งคาถาอาคมทั้งหมดที่เรียนมาด้วย

ส่วนในชาติพันธุ์ไทลื้อแม้คนที่ถูกสังคมตีตราว่าเป็นผีปอบจะย้ายไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อื่น แต่ในสายตาของคนในสังคม ความเป็นผีปอบยังถูกฝังไว้เสมือนเป็นเงาติดตามตัวคนทุกคนในตระกูลนั้นไป เมื่อลูกหลานของคนในตระกูลเติบโตขึ้นมาในช่วงวัยหนุ่มสาวหรือวัยแต่งงาน ก็ยังคงถูกสังคมตราหน้า เหยียดหยาม โดยสังคมหรือตระกูลอื่นจะห้ามไม่ให้ลูกหลานในตระกูลตนไปคบหา แต่งงานกับคนในตระกูลผีปอบ เพราะเกรงว่าจะถูกถ่ายทอดความเป็นผีปอบ

การตีความที่เปลี่ยนไปของความเชื่อเรื่องปอบในสังคมปัจจุบัน

ในปัจจุบันมุมมองความเชื่อเรื่องผีปอบ การตีตราบุคคล วิธีการลงโทษทางสังคม รวมทั้งเนื้อหา ภาพลักษณ์ การสร้างภาพความหวาดกลัวของผีปอบที่นำเสนอผ่านสื่อบันเทิงมีมุมมองที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ซึ่งการถูกตีความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปของความเชื่อเรื่องผีปอบมีสาเหตุมาจากปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

การประกอบสร้างความหมายที่เปลี่ยนไปของความเชื่อเรื่องผีปอบผ่านภาพยนตร์

ภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับผีปอบ เป็นตัวบทหนึ่งที่น่าสนใจในการศึกษาความหมายที่แปลงเปลี่ยนจากความหมายเดิม อาจกล่าวได้ว่า ด้วยความทันสมัยทางด้านเทคโนโลยีในปัจจุบันทำให้ความเชื่อเรื่องผีถูกพยายามทำให้กลายเป็นเรื่องทิ้งมลายไร้เหตุผล ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับผีปอบในชาติพันธุ์ไทลื้อพบเพียง 1 เรื่อง คือ ภาพยนตร์เรื่องหมอยาไต (摩雅傣) ส่วนภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับผีปอบในชาติพันธุ์ไทยอีสานพบว่ามีจำนวนมาก ดังนี้

ผีปอบที่ปรากฏในภาพยนตร์ไทลื้อ

ภาพยนตร์เรื่อง หมอยาไตสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2503 เป็นภาพยนตร์ที่สะท้อนความเชื่อเรื่องผีปอบในชาติพันธุ์ไทลื้อ มีเรื่องย่อดังนี้

หมี่ฮั่นเป็นหญิงชาวไทลื้อ เนื่องจากขัดขืนการลวนลามของเหล่าปาผู้เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน จึงถูกสังคมกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ และถูกเผาจนตายทั้งเป็น 18 ปีต่อมาอีโหลฮั่นผู้เป็นลูกสาวของเธอได้เติบโตขึ้นมา และได้คบหากับชายหนุ่มผู้พยายามพลิกตัวเองออกจากการเป็นชวานาที่เชื่อว่าเหยียนเวิน เมื่อเหล่าปาทราบเรื่องจึงพยายามใช้แผนเดิมในการกล่าวหาว่าเธอเป็นผีปอบ จนทำให้เธอกับพ่อต้องหนีออกจากหมู่บ้าน ทำให้พ่อของเธอเสียชีวิตระหว่างทาง ขณะนั้นอีโหลฮั่นเสียใจกับการจากไปของพ่อเป็นอย่างมาก จึงตัดสินใจกลับไปยังบ้านเกิด แต่กับเจอแม่ของเหยียนเวินกำลังจัดการชุดแต่งงานให้เหยียนเวิน ในตอนนั้นเธอคิดว่าแพนหนุ่มจะเปลี่ยนใจไปมีคนอื่น จนทำให้เธอตัดสินใจกระโดดน้ำตาย แต่โชคดีที่ได้รับการช่วยเหลือจากกองทัพลดปล่อยประชาชน

ต่อมาเธอได้รับโอกาสในการเรียนวิชาแพทย์ในกองทัพนกลายเป็นหมอชาวไทลื้อ และได้เดินทางกลับมาเป็นหมอที่บ้านเกิด ได้ใช้ความรู้ในด้านการแพทย์รักษาผู้คนในท้องถิ่นที่สำคัญเธอได้ใช้ความเป็นวิทยาศาสตร์ทำลายความเชื่อเรื่องผีปอบของท้องถิ่นไปในขณะเดียวกันเหยียนเวินได้ขึ้นรับตำแหน่งรองผู้ว่าการเขต ครั้งหนึ่งที่เหยียนเวินไปปฏิบัติราชการแต่โดนเหล่าปาซุ้มยิง อีไหลฮั่นเข้าทำการรักษาอาการบาดเจ็บของเหยียน หลังจากอาการของเหยียนเวินหายดี ทั้งสองจึงได้ปรับความเข้าใจกัน สุดท้ายทั้งสองก็ได้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ส่วนเหล่าปาที่ทำชั่วไว้มากมายก็ถูกกฎหมายลงโทษอย่างสาสม

จากเนื้อเรื่อง หากมองในมุมมองของอำนาจจะเห็นได้ว่า ผีปอบที่เกิดขึ้นในสังคมชาติพันธุ์ไทลื้อในอดีตเป็นเสมือนอาวุธร้ายของผู้มีอำนาจ ซึ่งใช้อำนาจจากการมีผู้คนในสังคมให้ความนับถือมากล่าวหา ตีตราบุคคลใดบุคคลหนึ่ง จากชุดความจริงที่ตนสร้างขึ้นมา ส่วนเนื้อหาในภาพยนตร์พยายามทำให้ความเชื่อเรื่องผีปอบในวัฒนธรรมไทลื้อมีความหมายที่เปลี่ยนแปลง ด้วยการใช้สื่อภาพยนตร์สร้างองค์ความรู้ใหม่ ได้แก่ ความรู้ที่ได้จากวิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่มาใช้ในการรักษาโรค โดยใช้วิธีการทำให้อาการและพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เชื่อว่าเป็นอาการโดนผีปอบเข้าสิงให้กลายเป็นโรคชนิดหนึ่ง ทำให้ความเชื่อเรื่องผีปอบที่ฝังรากในวัฒนธรรมของไทลื้อมาช้านานค่อย ๆ จางหายไป

นอกจากนี้ยังพบว่า เนื้อเรื่องในภาพยนตร์ยังพยายามเชื่อมโยงกับกองทัพปลดปล่อยประชาชนที่เป็นเสมือนภาพแทนอุดมการณ์ในการปกครองประเทศในรูปแบบใหม่ ซึ่งพยายามนำเทคโนโลยีหรือวิทยาศาสตร์ทางการแพทย์ในรูปแบบใหม่เข้ามาลบล้างความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับผีของชาติพันธุ์ไทลื้อ อีกทั้งยังพยายามสร้างภาพเชิงสัญลักษณ์ว่ากองทัพปลดปล่อยประชาชนเป็นเสมือนฮีโร่ผู้เข้ามาชี้นำ ช่วยเหลือประชาชน และเป็นกองทัพที่เกิดขึ้นในรูปแบบของการปกครองสมัยใหม่อีกด้วย

ผีปอบที่ปรากฏในภาพยนตร์ไทยอีสาน

ผีปอบที่อยู่ในความเชื่อของชาติพันธุ์ไทยอีสาน ถูกนำไปสร้างเป็นภาพยนตร์ไทยจำนวนมาก เช่น ภาพยนตร์เรื่อง “บ้านผีปอบ” ซึ่งเป็นภาพยนตร์ประเภทหนังผีผสม

ความตลกขบขัน เริ่มสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532-2554 ปัจจุบันภาพยนตร์เรื่องบ้านผีปอบ มีการสร้างถึง 14 ภาค นอกจากนี้ยังมีภาพยนตร์เรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผีปอบ เช่น หลวงพี่กะอึปอบ ปอบหวิดสยอง ปอบหน้าปลวก กระสือฟัดปอบ ปอบผีเจ้า ปอบผีฟ้า รวมกว่า 20 เรื่อง

จากตัวอย่างภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับผีปอบในไทย ภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับผีปอบในแต่ละเรื่องมีการนำเสนอภาพลักษณ์ของผีปอบที่แตกต่างกันออกไป แต่สิ่งที่ยังคงไว้เหมือนกันคือ การตีความผีปอบใหม่โดยการลดความหวาดกลัวของผีปอบตามความเชื่อของชาติพันธุ์ไทยอีสานออกไป แต่นำลักษณะหลวม ๆ ของบุคคลในสังคมออกมาประกอบสร้างเป็นตัวละครใหม่ เช่น ผีปอบมักจะเป็นหญิงแก่ ท่าทางลึกลับ แต่งตัวโหล ๆ ผมหงอก มีลักษณะนิสัยหลวม ๆ ลึกลับ เป็นต้น โดยสร้างภาพลักษณ์ผีปอบให้ออกมาเป็นเรื่องตลก เฮฮา ด้วยการวิ่งไล่จับกัน

เมื่อนำวิธีการประกอบสร้างความหมายใหม่ของภาพยนตร์ที่ปรากฏทั้งสองชาติพันธุ์มาเปรียบเทียบกัน พบว่า วิธีการที่เหมือนกันของทั้งสองชาติพันธุ์ คือ มีความพยายามทำให้ความเชื่อเรื่องผีปอบมีความหมายที่เปลี่ยนไปเป็นเพียงเรื่องมขาน ขาดเหตุผล และเป็นเพียงเรื่องตลก และวิธีการที่ต่างกันคือ ในชาติพันธุ์ไทลื้อมีการสร้างความเชื่อเรื่องให้ผีปอบให้เป็นเพียงโรคชนิดหนึ่ง และเป็นเพียงเครื่องมือที่ใช้ควบคุม กีดกัน ขังไล่บุคคลของผู้มีอำนาจเท่านั้น

การตีความผีปอบที่เปลี่ยนไปให้เป็นโรค

การตีความผีปอบเป็นโรคของชาติพันธุ์ไทลื้อ จากการศึกษา พบว่า เขตที่ตั้งของชาติพันธุ์ไทลื้อในสิบสองปันนาเป็นเขตพื้นที่ที่มีสภาพภูมิอากาศแบบป่าฝนเขตร้อน มีฝนตกชุก ดังนั้นโรคที่มักพบเจอได้แก่ โรคอหิวาตกโรค กาฬโรค ไข้ฝีดาษ มาลาเรีย เป็นต้น ซึ่งโรคเหล่านี้ล้วนเป็นโรคติดต่อ ในช่วงราชวงศ์หมิงชิง ซึ่งยูนนานเป็นเขตพื้นที่ที่แพร่ระบาดของโรคมาลาเรียที่รุนแรงที่สุด นอกจากนี้ เมืองสิบสองปันนา หยวนเจียง และซือเหมา เป็นพื้นที่ที่มีผู้เสียชีวิตเป็นจำนวนมากจนถูกเรียกว่าเป็นเขตพื้นที่มาลาเรีย

ต่อมาได้มีการนำสถานการณ์โรคมาลาเรียระบาดหนักไปแต่งเป็นบทเพลงพื้นเมือง เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในตอนนั้น โดยมีเนื้อเพลงท่อนหนึ่งกล่าวว่า

“สิบคนไปเมืองลั่ว เก้าคนยากที่จะกลับเคหา หากจะไปเซอฝัวหนาน ต้องซื้อโลงศพไว้ก่อนถึงการ หากจะไปก่านหล่านป้า ต้องให้ภรรยาแต่งงาน”

จากประโยคข้างต้นกล่าวถึงเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในเขตพื้นที่ที่มีการระบาดของโรคมาลาเรียในสิบสองปันนา ได้แก่ “เมืองลั่ว” (勐腊县) “เซอฝัวหนาน” (车佛南) ปัจจุบันหมายถึงเมือง 3 เมือง คือ “เซอ” (车) ปัจจุบันคือเมืองเชียงรุ่ง “ฝัว” (佛) ปัจจุบันคือเมืองฮาย “หนาน” (南) ปัจจุบันคือเมืองแซ่ และ “ก่านหล่านป้า” (橄榄坝) ซึ่งการกล่าวถึงสถานที่ต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าสถานที่เหล่านี้ในอดีตเป็นสถานที่อันตราย หากใครเข้าไปในเมืองลั่วก็อาจจะเสียชีวิตก่อนที่จะเดินทางถึงบ้าน หรือใครที่จะเดินทางไปเซอฝัวหนานก็ต้องซื้อโลงศพไว้ให้ตัวเองก่อน หรือใครที่จะเดินทางไปก่านหล่านป้าก็ควรจะให้เมียตนเองแต่งงานกับชายอื่นไปก่อน ดังนั้น การเดินทางเข้าไปในสถานที่ต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นก็เสมือนเป็นการเอาชีวิตเข้าไปทิ้ง

นอกจากนี้ท่อนสุดท้ายของเพลงพื้นเมืองยังกล่าวถึง “ก่านหล่านป้า” ซึ่งเป็นพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านฝิ่บอบหรือที่เรียกว่า “หมู่บ้านมันก๊วย” ที่ปรากฏในร่องรอยการลงโทษทางสังคมจากความเชื่อเรื่องฝิ่บอบของชาติพันธุ์ไทลื้อ นั้นหมายความว่าอาการถูกฝิ่บอบเข้าในความเชื่อของคนในชาติพันธุ์ไทลื้อมีความสัมพันธ์กันกับอาการของโรคมาลาเรียที่กล่าวถึงในเนื้อเพลง

เมื่อนำอาการข้างเคียงของการป่วยโรคไข้มาลาเรียที่พบมาเปรียบเทียบกับความเชื่อเรื่องอาการถูกฝิ่บอบเข้าสิงร่าง พบว่า อาการไข้หนาวสั่น ปวดศีรษะ ปวดเมื่อยตามตัวและกล้ามเนื้อ คลื่นไส้ เบื่ออาหาร เหงื่อออกมาก รวมไปถึงอาการอ่อนเพลีย เป็นต้น มีความคล้ายคลึงกับอาการโดนฝิ่บอบเข้าสิง ซึ่งอาจเป็นปัจจัยให้คนในชุมชนใช้ความเชื่อของตนมาทำการรักษา และทำให้ “ฝิ่บอบ” เป็นเสมือนแพะรับบาปของคนในสังคม

การตีความผีปอบเป็นโรคของชาติพันธุ์ไทยอีสาน

ในประเทศไทยมีงานวิจัยที่กล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีปอบเป็นโรคชนิดหนึ่งเพียงเรื่องเดียวคือ สงัน สุวรรณเลิศ (2529) ได้ศึกษาผีปอบ ผีเข้าในวรรณคดีของจิตแพทย์พบว่า ในปัจจุบันนี้มีนักมานุษยวิทยา จิตแพทย์ รวมทั้งนักจิตวิทยาชาวตะวันตกให้ความสนใจในการศึกษาความเชื่อเรื่องผีเข้าในแง่มุมการเจ็บป่วยทางจิตเวชศาสตร์และสุขภาพจิตเพิ่มมากขึ้น โดยมุ่งศึกษาลักษณะผีเข้าที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพจิตของผู้ป่วย เป็นต้น

จากตัวอย่างข้างต้นสามารถกล่าวสรุปเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงไปของความเชื่อเรื่องผีปอบได้ว่า ด้วยปัจจุบันนี้มีเทคโนโลยี และวิทยาศาสตร์การแพทย์ที่ทันสมัยขึ้นสามารถเข้าถึงข้อมูลที่ได้จริงได้อย่างรวดเร็ว อีกทั้งมีการนำเสนอภาพลักษณ์ของผีปอบและการนำข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีปอบในสื่อต่าง ๆ ผนวกกับการออกกฎหมายบังคับห้ามมีการกล่าวหา ตีตราบุคคลใดว่าเป็นผีปอบ ทำให้ความเชื่อเรื่องผีปอบในสองชาติพันธุ์ค่อย ๆ จางหายไปจากสังคม

เอกสารอ้างอิง

- กขกร โพธิ์หล้า. (2555). *การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลความเชื่อเรื่องผีปอบที่มีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา บ้านดอนยานาง จังหวัดกาฬสินธุ์*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- กมลเลิศ โพธิ์นิษฐ. (2555). การทำให้เป็น “ผีปอบ” และการกีดกันทางสังคมในมุมมองของการบริหารความขัดแย้ง. *วารสารสถาบัน*, 10(2), 3-10.
- สงัน สุวรรณเลิศ. (2529). *ผีปอบผีเข้าในวรรณคดีทางจิตเวชศาสตร์*. บพิธการพิมพ์.
- สมชาย นิลอาธิ. (2555). หมู่บ้านผีปอบ บ้านรักษาผีปอบ กรณีบ้านนาสาวนาน อำเภอมรรณานิคม จังหวัดสกลนคร. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, 3(2), 1-16.
- อภิมุข สดมพฤกษ์. (2558). *การศึกษากระบวนการตีตราทางสังคมที่ทำให้บุคคลกลายเป็นผีปอบ*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

อภินันท์ สงเคราะห์. (2556). *เรื่องผีในอีสาน : ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร ล่วย และเวียดนาม ที่อาศัยอยู่ในบริเวณอีสานใต้ของประเทศไทย*. อุบลราชธานี: งานส่งเสริมการวิจัยและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

Zhao, W. (2008). *“Pipa Ghost” and the Imagination of Others: A Case Study of the Dai Nationality in Xishuangbanna* (琵琶鬼与他者想象——以西双版纳傣族为例). MA Dissertation. Minzu University of China.

Liu, F. (2013). Mangui’s Previous and Current Lives: the self-construction of a Dai “Pipa Ghost Village” (曼桂的前世和今生：一个傣族“琵琶鬼寨”的自我建构). *Journal of Pu’er University*, 29(1), 66-69.

Yunnan Provincial Institute of History. (1979). *Investigation Materials on Theravada Buddhism and Primitive Religion of the Dai Nationality in Xishuangbanna* (西双版纳傣族小乘佛教及原始宗教的调查材料). Kunming.

Zhao, S. & Wu, Q. (1997). *Dai Culture* (傣族文化志). Yunnan Nationalities Publishing House.

Zhou, Q. (2007). A Preliminary Study on the Miasma Environment in Yunnan during the Qing Dynasty (云南清代瘴气环境初论). *Journal of Southwest University*, 33(3), 44-52.

Authors

Mr.Veerachat Duangmala

Chinese Program, Faculty of Humanities and Social Sciences

Sisaket Rajabhat University. 319 Thai Panta Road, Pho Sub-district,

Mueang Si Sa Ket District, Si Sa Ket Province 33000

Tel: 09-4529-5238 Email: veerachat.d@sskru.ac.th

Assoc. Prof. Dr.Kanokporn Numtong

Department of Eastern Languages, Kasetsart University

50 Ngamwongwan Rd, Chatuchak Bangkok Thailand 10900.

Tel: 02-579-5566-8, 4360 Email: kanokporn.n@ku.th